

Wyniki badań wykazały, że dzieje seminariów nauczycielskich można podzielić na trzy wyodrębniające się okresy. Pierwszy trwał od ich powstania do 1890 r. W okresie tym początki funkcjonowania seminariów były niezwykle trudne i wynikały z narzuconej przez władze oświatowe państwa zaborczego koncepcji kształcenia nauczycieli, o czym już wspominałam. Do tego dołączały się trudności lokalowe i kadrowe, a także brak wypracowanych metod i form pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Drugi okres to lata 90-te XIX i początek XX wieku, charakteryzujące się rozwojem szkolnictwa ludowego oraz wzrostem zapotrzebowania na kwalifikowanych nauczycieli. Powstają prywatne seminaria, które stają się konkurencją dla zakładów państwowych. W okresie tym znacznej poprawie uległ zakres i poziom wykształcenia, lecz proces dydaktyczny opierał się na wskazaniach dydaktyki herbartowskiej.

Natomiast trzeci okres (1907-1918) przyniósł dezintegrację systemu kształcenia nauczycieli.

Problemy kształcenia nauczycieli wywalały dyskusje i polemiki wśród polityków, działaczy nauczycielskich, na łamach prasy czy czasopism, szczególnie pedagogicznych. Dla jednych nauczyciel był rękojmnią zachowania istniejącego porządku społecznego, dla innych motorem postępu i przemian, jakie należało dokonać w świadomości społeczeństwa galicyjskiego.

Walka a duszę polskiego nauczyciela angażowała administrację szkolną i działaczy oświatowych. Mimo, że kształcenie nauczycieli przeszło swoistą ewolucję od preparand do szkoły średniej zakończonej maturą, to koncepcja kształcenia nauczycieli nie wytrzymała próby czasu i już pod koniec XIX w. seminaria wymagały gruntownej reformy. Dzięki toczącym się polemikom i dyskusjom nastąpiła jednak przebudowa świadomości społeczeństwa galicyjskiego, które było coraz bardziej przekonane o kulturotwórczej roli oświaty i decydującym znaczeniu nauczyciela jako animatora życia kulturalnego.

Reasumując pragnę zaznaczyć, że przeprowadzone analizy pozwoliły na sformułowanie ogólnych i cząstkowych odpowiedzi na podjęte w badaniach problem. Autor wniósł do pracy wiele własnych oryginalnych przemyśleń. Do-

wodzi to niezbicie walorów społecznych i wartości intelektualnej książki, którą czyta się doskonale.

Małgorzata Posłuszna

*

W serii wydawniczej „Galicja i jej dziedzictwo”, publikowanej przez Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, ukazał się 11 tom autorstwa Profesora Andrzeja Meissnera zatytułowany *Spór o duszę nauczyciela. Społeczeństwo galicyjskie wobec problemów kształcenia nauczycieli*.

Jest to kolejna z wielu publikacji tego Autora poświęcona problematyce zawodu nauczyciela w ciągu dziejów. Należy przypomnieć przynajmniej dwie z nich, są to: *Kształcenie nauczycieli w środkowej Galicji 1871-1914* (1974) oraz *Kształcenie nauczycieli w środkowej Małopolsce 1918-1939* (1977).

Omawiana praca składa się z 7 rozdziałów, uzupełniają je Aneksy i Źródła do dziejów seminariów nauczycielskich. Do jej przygotowania została wykorzystana bogata literatura przedmiotu oraz źródła drukowane, wśród nich wydawnictwa urzędowe, sprawozdania szkolne, regulaminy, statuty, podręczniki i przewodniki, a także pamiętniki i wspomnienia. W znacznej części publikacja została przygotowana w oparciu o materiały archiwalne. Na szczególną uwagę zasługuje wykorzystanie przez Autora akt Rady Szkolnej Krajowej znajdujących się w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym we Lwowie.

W swojej pracy A. Meissner odpowiada na kilka pytań, m.in.: Jakie miejsce zajmowały seminaria nauczycielskie w systemie oświaty? Jaką ewolucję przeszły te instytucje na przestrzeni omawianego okresu? Czy spełniały one swoją rolę? Jakie zadania stawiano nauczycielom w toczących się dyskusjach na ten temat? Jaki wypracowano model nauczyciela?

Zagadnienia te, będące odpowiedziami na postawione pytania, stały się przedmiotem refleksji w poszczególnych rozdziałach.

Rozdział I pt. *Formowanie się systemu kształcenia nauczycieli w Europie w XIX i na*

początku XX wieku przedstawia problematykę kształtowania się koncepcji kształcenia nauczycieli w Europie i Polsce. W dotychczasowej literaturze zwracano uwagę przede wszystkim na polską refleksję nad zagadnieniami kształcenia nauczycieli. Tu Autor zaprezentował te zagadnienia w inny sposób, bowiem polskie propozycje ukazał na tle europejskich „pomysłów” edukacji pedagogicznej.

W rozdziale II zatytułowanym *Dyskusje nad kształceniem nauczycieli w Galicji* mowa jest o toczących się dyskusjach nad profilem instytucji nauczycielskich, ich programem, a także oświatową i społeczną funkcją, jakie winny pełnić. W pracy podkreśla się, że w dyskusji tej udział wzięły nie tylko środowiska oświatowe, ale i polityczne.

Z kolei rozdziały III i IV pt. *Zakłady kształcenia nauczycieli oraz Materialne warunki funkcjonowania seminariów* poświęcone zostały problemom struktury organizacyjnej, warunkom materialnym seminariów ze szczególnym omówieniem sytuacji lokalowej tych instytucji. Przy czym podkreślone zostały różnice między państwowymi i prywatnymi seminariami nauczycielskimi.

Problematyka *Kadry nauczającej* stała się przedmiotem rozważań w rozdziale V. Tu przedstawiono zagadnienia kadry kierowniczej seminariów oraz uczących w nich nauczycieli. Zwrócono uwagę, iż w ówczesnych warunkach, ważnym elementem było nie tylko przygotowanie merytoryczne do wykonywania tego zawodu i pełnienia funkcji kierowniczych zakładów kształcących nauczycieli. Dużą wagę, jak podkreśla Autor, przywiązywano także do poglądów i przekonań politycznych, głównie osób pełniących funkcje kierownicze. Kryterium to brano także pod uwagę w ocenie nauczycieli.

Interesującym studium, przynoszącym sporo informacji o młodzieży uczącej się w seminarjach, jest rozdział VI pt. *Kandydaci i ich edukacja*. Składa się on z dwóch części. W I części, Autor dokonuje charakterystyki kandydatów do zawodu nauczycielskiego, wskazując na pochodzenie społeczne, wyznanie, a także sytuację materialną. Z tą ostatnią wiązał się system stypendialny. Druga wspomniana część traktuje szczegółowo o realizacji procesu nauczania, dzieląc go na dwa poziomy, mianowicie:

kształcenie na poziomie ogólnym i zawodowym. Autor zagadnienie edukacji ukazał nie tylko przez pryzmat realizacji szczegółowo omówionych programów nauczania, ale i nauczycieli realizujących poszczególne przedmioty. Informacje na temat edukacji zamyka omówienie podręczników wykorzystywanych w seminarjach, z podkreśleniem ich zalet i wad.

Najszerzej kwestie związane z problemem zawartym w tytule pracy, określonym mianem „sporu o duszę polskiego nauczyciela” przedstawione zostały w rozdziale VII pt. *Ewolucja systemu wychowawczego*. Przedmiotem analizy stały się różne formy organizacyjne wychowania przyszłych pedagogów. Z jednej strony zarysowany został urzędowy model ideału wychowania, z drugiej zaś praktyczna realizacja wychowania moralnego i patriotycznego, nie zawsze odpowiadająca zaleceniom władz zaborczych. Zgodna jednak z duchem wychowania narodowego. Ważna część rozważań w tym rozdziale, dotyczy kwestii wychowania internatowego; przedstawiono tu dyskusję wokół tej formy wychowania seminarzystów i jej realizację w praktyce. Dopełnieniem refleksji na temat systemu wychowania są rozważania dotyczące tajnych organizacji młodzieżowych.

Zakończenie pracy stanowi syntezę na temat przemian w strukturze organizacyjnej i programowej seminariów. Autor ukazuje istotę walki o nauczyciela, patrząc na to zagadnienie z perspektywy instytucji przygotowujących nauczycieli do pełnienia określonych ról w życiu oświatowym i społecznym.

Odpowiadając na zasadnicze pytania dotyczące zagadnień związanych z podjętym tematem, Autor stwierdza, że „Przedmiotem walki, która toczyła się na różnych płaszczyznach i nawzajem się przenikała były w zasadzie wszelkie problemy związane z funkcjonowaniem zakładów kształcenia nauczycieli” (s. 302). Do najważniejszych problemów, będących przedmiotem sporu, Autor zaliczył kwestie: statusu organizacyjnego, bazy lokalowej i dydaktycznej, generalnych założeń procesu dydaktyczno-wychowawczego i sposobu ich realizacji. Polemiki dotyczyły także zasad rekrutacji kandydatów do zawodu nauczycielskiego oraz kadry pedagogicznej zatrudnionej w zakładach nauczycielskich.

W tej sytuacji należałoby zapytać, używając słów Autora, jakim rezultatem zakończył się ów spór o duszę polskiego nauczyciela w Galicji? Z ustaleń przedstawionych w pracy wynika, że wszelkie działania społeczeństwa Galicji zakończyły się połowicznym sukcesem. Jego przejawem były: ewolucja systemu kształcenia nauczycieli, przebudowa świadomości społecznej – czyli wyrobienie przekonania o kulturotwórczej roli oświaty i wypływających stąd zadaniach nauczyciela. Wymiernym sukcesem była liczba absolwentów seminariów nauczycielskich (ok. 22 tys.), którzy podjęli pracę w różnego rodzaju placówkach oświatowych. „Najważniejszym jednak było to, píše Autor, że posiadali poczucie tożsamości narodowej, co w istotny sposób implikowało ich działalność nauczycielską. Wszystko to sprawiło, że po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. włączyli się do pracy, nad odbudową szkolnictwa, zwłaszcza na tych terenach, gdzie brakowało polskich nauczycieli” (s. 305).

W recenzowanej pracy mamy do czynienia z kilkoma warstwami tematycznymi i relacjami, które wzajemnie się przenikają, uzupełniają i warunkują. Dwie z nich ujawniają się ze szczególną mocą, są to: relacja oświaty i społeczeństwa oraz oświaty i polityka.

W kontekście tych relacji przedstawiona została debata nad różnymi formami kształcenia nauczycieli oraz możliwościami realizacji wypracowanych koncepcji. Ukazano także różne przejawy myślenia o nauczycielu, jego osobowości i zadaniach widzianych oczami społeczeństwa Galicji.

Z przytoczonych w pracy przez Autora faktów i ich interpretacji wynika, że „dzieło” kształcenia nauczycieli galicyjskich było swoistego rodzaju kompromisem pomiędzy potrzebami i pragnieniami społeczeństwa Galicji, a możliwościami wynikającymi z sytuacji politycznej i ekonomicznej.

Książkę A. Meissnera należy uznać za znaczącą pozycję w dorobku historii polskiej pedeutologii. Decydują o tym przedstawione w niej analizy i wniesione ustalenia. Co więcej, Autorowi udało się mówić o rzeczach trudnych w sposób interesujący dla czytelnika. Z ogromną łatwością „operuje” faktami związanymi z tą tematyką, co dowodzi dużego znawstwa podjętej problematyki. Wreszcie, co zasługuje na szczególne podkreślenie, omawiana publikacja jest przykładem niezwykle rzetelności jej Autora. Żałować jedynie należy, że w książce nie zamieszczono streszczenia w języku obcym. Uwaga ta kierowana jest nie tylko do samego Autora, ale do Wydawnictwa, które powinno przyjąć jako zasadę zaopatrywanie każdego tomu tej serii w streszczenia w języku obcym. To bowiem podniosłoby wartość każdej kolejnej publikacji, jak i wzmocniło „rangę” serii. Biorąc pod uwagę wszystkie wymienione wcześniej zalety omawianej publikacji należy uznać, iż jest ona jedną ze znaczących pozycji w serii *Galicja i jej dziedzictwo*.

Władysława Szulakiewicz

Rola nauczycieli łódzkich w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi, red. Sławomir Gala, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 1999, ss. 556

Kulturotwórcza rola nauczycieli polskich, w szczególności w okresie zaborów, jak i międzywojnia, a także po drugiej wojnie światowej, zwłaszcza na Ziemiach Odzyskanych, była w literaturze socjologicznej, politologicznej i pedagogicznej wielokrotnie podnoszona. Odnosiło się to jednak głównie do nauczycieli szkół

elementarnych, powszechnych i podstawowych. Inicjatywa Łódzkiego Towarzystwa Naukowego rozszerzyła ten zakres o nauczycieli szkół średnich, pedagogów innych narodowości i wyznań, a także o pracowników nauki (którzy specjalnie nie lubią, gdy nazywa się ich „nauczycielami akademickimi”) i tworzone przez